

Els reptes de la filosofia en un món globalitzat

Pere LLUÍS FONT
Institut d'Estudis Catalans

RESUM: Partint del supòsit que la filosofia és un producte específicament occidental, s'intenta fer un diagnòstic del seu estat actual, tant en el panorama internacional vist des dels Països Catalans com en el panorama català vist en el context internacional, considerant en ambdós casos la filosofia tant en ella mateixa com en la seva funció dins de la cultura i en relació amb les filosofies orientals. Es constata que la bona salut acadèmica de la filosofia no és incompatible amb aspectes que tradueixen un cert malestar general de la cultura filosòfica. En particular se subratlla el repte de la filosofia catalana de superar l'anomalia del colonialisme lingüístic.

PARAULES CLAU: filosofia, Països Catalans, globalització, malestar, reptes.

Agraeixo cordialment al Comitè Organitzador l'honor immerescut de confiar-me la conferència inaugural d'aquest Primer Congrés Català de Filosofia, que és un esdeveniment important per a la modesta comunitat filosòfica dels Països Catalans i que hauria de ser una fita també per al conjunt de la cultura catalana.

El títol que se'm va proposar, i que finalment he mantingut, no m'acabava d'agradar: *reptes* em semblava un anglicisme poc estètic (per *challenges*), que escauria més a empresaris agressius que no pas a plàcids filòsofs; i *món globalitzat*, ho veia com un recurs a un tòpic massa fàcil. Però, després de diverses provatures, no he sabut trobar-ne cap de millor per dir si fa no fa el mateix: al capdavall, parlar de *reptes* de la filosofia em permet de referir-me a la manera més o menys eficaç com aquesta exerceix les seves funcions; i la *globalització* no deixa de ser una de les característiques més evidents del nostre món, que també afecta la filosofia. En realitat, del que es tracta és de prendre el pols a la filosofia d'avui, és a dir, de fer un cert diagnòstic del seu estat que permeti d'assenyalar-ne els punts forts i els dèficits, tenint en compte el panorama internacional (europeu, occidental i, finalment, mundial) vist des dels Països Catalans, i el panorama català en el context internacional. Entenc, doncs, que se'm

demana de parlar, en aquesta doble escala, de l'«estat de la filosofia», en un sentit semblant a com un polític parlaria de l'«estat de la nació».

És un propòsit ambiciós i arriscat, perquè un diagnòstic, en aquest cas, corre el risc de dir tant de qui el fa com de la cosa mateixa. És a dir, corre el risc de ser subjectiu. Perquè cadascú coneix allò que coneix, és sensible a allò a què és sensible i es fa de la filosofia la idea que se'n fa. Perquè el diagnòstic tingués un cert aire d'objectivitat, hauria de ser el resultat de la contrastació de diverses subjectivitats. En aquest sentit, espero que les diverses sessions plenàries del Congrés aportin visions complementàries (o almenys no contradictòries). Per la meua part, un dels avantatges de la jubilació és que permet un cert distanciament i facilita que la visió de l'important no sigui tapada per l'atenció a l'urgent.

Atès, doncs, el títol d'aquesta conferència, he de començar advertint que allò de què parlo i el lloc des d'on en parlo és la filosofia en el sentit europeu (o occidental) del terme. Em sembla l'única manera de no equivocar-nos sobre la naturalesa de la filosofia i sobre la seva funció i, per tant, sobre els seus reptes actuals en el nostre món globalitzat (entre els quals hi ha la seva adequada relació amb les anomenades *filosofies orientals*). I per a això, res de millor que evocar el seu *origen*, que és la manera de subratllar la seva *originalitat* com a creació específicament occidental i el seu paper en la cultura de què forma part.

Ens hem de remuntar, doncs, a l'època *axial* (en el sentit que dóna Jaspers a aquesta expressió), de la qual emergeixen tres grans formacions geoculturals que encara perduren: l'occidental (derivada de la confluència de dues fonts: Grècia i Israel), l'Índia i la xinesa o extreooriental (més tard s'hi afegirà el món islàmic, molt emparentat amb l'occidental, amb el qual comparteix en la seva època d'esplendor cultural la doble font jueva i grega).

Podem considerar la filosofia com allò que hi ha de més específic en el «miracle grec» (segons la consagrada expressió de Renan) i que molts estarien d'acord a dir que presenta dues característiques principals: la voluntat d'aplicar sistemàticament la racionalitat (cosa que dóna lloc a la *lògica* i a la *teoria*) i el desenvolupament històric indefinit. Dit altrament, el naixement de la filosofia a Grècia comporta la creació d'un dinamisme imparabile (amb una tasca indefinida) d'exploració racional, metòdica i crítica, de la realitat i de la cultura. Em sembla encara convincent la tesi del Husserl de l'època de *La crisi de les ciències europees* sobre la filosofia com a *forma espiritual de cultura europea*. Filosofia que, com és ben sabut, Husserl caracteritza a partir de l'actitud *teorètica* i *admirativa*, i que constitueix, segons ell, una autèntica *mutació cultural* que no es produeix enlloc més del planeta. En aquest sentit, el naixement de la filosofia és el naixement d'Europa. Em sembla essencial aquest recordatori per entendre tant el nucli dur de la filosofia en ella mateixa com el seu paper en la cultura i la seva relació amb les altres àrees geoculturals. Contrasta amb les formes orientals d'especulació, que no m'atreveixo a descriure, però que em sembla que pertanyen a un altre gènere, que Husserl qualifica de *miticoreligiós* (encara que pugui comportar formes d'argumentació i d'interpretació molt sofisticades). La filosofia

occidental és, doncs, la filosofia per antonomàsia; pel cap baix, per si algú volgués regatejar, podríem dir que és l'*analogatum princeps* de la filosofia. I només parlem d'altres *filosofies* per referir-nos a aquells aspectes d'altres cultures que fan un paper anàleg al que fa la filosofia en la nostra. Això, si més no fins ara, ha estat poc discutit.

He dit que el diagnòstic que puguem fer de la filosofia depèn també de la idea que ens hem anat fent d'aquesta disciplina intel·lectual. Què hem d'entendre, doncs, per *filosofia*? No hi ha cap definició que no exclogui ningú. Si volem incloure-hi tothom, no ens queda més remei que definir la filosofia com «allò que fan els habitualment considerats filòsofs», que és, en definitiva, allò que està en continuïtat amb el que amb el nom de *filosofia* van iniciar els grecs. Amb una única novetat important, esdevinguda a l'època moderna: la filosofia ha estat la matriu de totes les ciències, però les ciències s'han anat emancipant, esqueixant-se de l'arbre de la filosofia. I ara cobreixen tot el camp de la realitat empírica sense deixar a la filosofia cap zona privada. Per tant, la filosofia ja no pot ser una ciència entre les ciències (per això és tan difícil d'ubicar en les grans agrupacions universitàries: convencionalment, però no necessàriament, se la sol posar amb les humanitats).

En aquestes condicions, la pregunta és òbvia: quina funció li queda, a la filosofia, a l'època de les ciències? I sembla que només hi ha dues respostes bàsiques (cada una amb diverses variants): o bé considerar-la una disciplina residual, que s'ocupa d'allò que *encara no* és ciència, tot dedicant-se al mateix temps al cultiu de la seva pròpia història i a la generalització dels resultats de les ciències (tesi positivista); o bé (re)trobar-li un discurs propi, diferent del de les ciències i sense competir-hi. Donant per descomptat que la segona resposta és la bona, m'arriscaria a caracteritzar la filosofia de dues maneres, que correspondrien potser en el límit a dos tipus de filosofia, però que considero no sols perfectament compatibles entre elles, sinó també complementàries:

a) Com un discurs metòdic i crític sobre la ciència i sobre els altres àmbits de la cultura (la moral, l'art, la religió...). Ens trobem llavors amb les anomenades *filosofies regionals* (filosofia de la ciència, ètica, estètica, filosofia de la religió...), que actuen com a *metallenguatges* o llenguatges de segon grau en relació amb els seus objectes respectius (la ciència, la moral, l'art, la religió...), els quals desenvolupen llenguatges directes o de primer grau.

b) Com a discurs *directe* sobre qüestions relatives a la realitat extralingüística que per naturalesa no són susceptibles de ser resoltes científicament, perquè són metempíriques. El nom tradicional d'aquest tipus de filosofia és *metafísica*. (Per contraposició a les *filosofies regionals*, i per evitar determinades connotacions que per a alguns té la paraula *metafísica*, es podria anomenar també *filosofia general*.)

D'aquesta manera, la filosofia (re)troba la seva naturalesa i pren consciència d'haver fet, abans de l'emancipació de les ciències, una funció «científica» de suplència. Ara, en canvi, el discurs científic i el discurs filosòfic, si més no teòricament, estan ben diferenciats. La filosofia esdevé un discurs «feble» entre dos discursos «forts», el religiós i el científic (com el de l'estat «metafísic» d'Auguste Comte, però amb la di-

ferència que la filosofia té vocació permanent, i no pas transitòria). Discurs «feble», no pas en el sentit del *pensiero debole*, sinó en tant que discurs en perpètua «crisi de fonaments» i/o sobre el «fonament» d'altres discursos. En altres paraules: la filosofia no és el lloc del confort intel·lectual, perquè, si bé totes les posicions filosòfiques són argumentables, no n'hi ha cap que sigui ni demostrable apodícticament ni contrastable empíricament. No és el lloc del confort intel·lectual, encara que sí que pot ser un lloc de plaer intel·lectual.

Resumint: la filosofia és un discurs metòdic i crític sobre la realitat i sobre la cultura, preses en la seva totalitat o en les seves articulacions essencials (si sabem tallar el pollastre com el bon cuiner de què parla Plató) o en alguna de les seves peces bàsiques. A part, hi ha la lògica, estiregassada entre la filosofia i les ciències formals, i la història de la filosofia, que, si ens hem de fiar dels repertoris bibliogràfics, acapara més de la meitat de la producció filosòfica. Aquesta és la temàtica específica de la filosofia (la que en constitueix, en els termes utilitzats abans, el nucli dur). Però hi ha a més la seva funció en el conjunt de la cultura. Examinarem tots dos aspectes, primer a escala internacional i després a escala catalana.

1. EL PANORAMA INTERNACIONAL, VIST DES DELS PAÏSOS CATALANS

Encara que el nostre entorn immediat és l'europeu, quan diem *internacional* hem de pensar *occidental*, perquè l'hegemonia cultural (i, per tant, filosòfica), com la lingüística, és «compañera del imperio», i l'imperi avui són els Estats Units. Ja no podem parlar, com ho feia encara fa quaranta anys Ferrater Móra, de «tres imperis filosòfics», perquè el *soviètic* pràcticament ha desaparegut i l'*europeu* i l'*angloamericà* són cada vegada menys diferenciats. La globalització és econòmica, política, comunicacional i, tendencialment, cultural i lingüística. I, per tant, també filosòfica.

Pel que fa al seu objecte específic (després parlarem de la seva funció en la cultura), la filosofia sembla que gaudeix de bona salut, si més no acadèmica. Ens queden lluny, o almenys no ens impressionen gaire, els vells anuncis de la mort de la filosofia, ja sigui perquè hauria acomplert el seu cicle (suposats deixebles de Hegel, de Nietzsche o de Heidegger), o perquè seria superada per la ciència (positivisme), o perquè ja no seria hora d'interpretar el món, sinó de transformar-lo (marxisme). La filosofia sobreviu a tots els seus enterradors.

Dic que «gaudeix de bona salut, si més no acadèmica.» I això, tant pel que fa a la institucionalització com a la producció. Quant a la institucionalització, s'han multiplicat extraordinàriament tant els llocs de cultiu i de transmissió del coneixement filosòfic (universitats i societats) com els llocs de publicació de resultats (revistes i editorials). I quant a la producció, és impressionant la quantitat de llibres i de revistes que s'editen referents a totes les branques de la filosofia. Basta consultar, per fer-se'n una idea (ho dic per als qui pertanyem encara a la galàxia Gutenberg), els dos volums anuals del repertori internacional de la filosofia (International Philosophical Bibliography) elaborat per l'Institut Supérieur de Philosophie de Lovaina. Ja he recordat

que més de la meitat de la producció és d'història de la filosofia, cosa que no estranyarà cap dels qui creiem que, com deia Brunschvicg, la història de la filosofia és el laboratori del filòsof (encara que també és veritat que l'erudició historiogràfica pot ser una coartada o, si és divertida, una invitació al simple turisme intel·lectual).

Però l'exuberància institucional i editorial no ens ha de dissimular certs indicis de malestar en la filosofia actual. En primer lloc, cal constatar que vivim en una època d'epígons: la darrera gran filosofia, l'existencialisme, data de fa més de mig segle. Filosòficament, hi ha èpoques fortes i èpoques fluixes, i la nostra és, sens dubte, una època fluixa, de filòsofs menuts (o minuciosos), que diria Berkeley. Però els genis no es programen: si en el camp de la filosofia n'hi ha hagut poc més de mitja dotzena en dos mil sis-cents anys, en toca un cada quatre segles (i encara mal repartits, ja que a vegades no apareixen en solitari: així, Plató i Aristòtil, Descartes i Leibniz, Kant i Hegel). Potser l'època contemporània és massa breu perquè l'absència de genis filosòfics pugui ser ja considerada un símptoma d'indigència. Però també podria ser que la nostra cultura hagués deixat de ser un terreny adobat per a la filosofia i que d'aquí es derivés la grisor filosòfica de la nostra època.

Algú potser dirà que estem en temps de *pensament feble*, un tipus de pensament que voreja el relativisme i l'escepticisme. Però tinc por que aquesta expressió sigui un oxímoron, perquè ni tan sols l'escepticisme és sempre pensament feble (no ho és, per exemple, el de Hume). Qualificar el nostre temps com una època de pensament feble potser és fer massa honor als teòrics de la *postmodernitat*. En aquest punt, sóc partidari de seguir el consell de La Rochefoucauld de no utilitzar paraules més grosses que les coses. I *postmodernitat* em sembla una paraula massa grossa, encara que pugui resultar còmoda per designar el darrer tram per ara (els darrers trenta anys) de la modernitat. Tampoc no veig clara la caracterització que s'acostuma a fer d'aquest període, a partir de la crisi de fe en la raó i de la crisi de fe en el progrés. Perquè la crisi de fe en la raó és històricament recurrent, i perquè la crisi de fe en el progrés ens hauria de portar, si de cas, a revisar el nostre concepte de progrés. Més determinants em semblen per caracteritzar la cultura del darrer terç del segle xx coses com ara la revolució sexual, la revolució informàtica i la globalització, que són manifestacions inequívocament modernes. O, posats a fer, i pensant en el seu aspecte més inquietant, potser el *nihilisme*. En aquest cas, la pregunta seria: com és possible un *pensament fort*, és a dir, pensament *tout court*, en època de nihilisme? És un fet que la filosofia actual és uns *filosofia sense passió*, amb poc interès per les grans qüestions inexhauribles de sempre, les úniques que poden generar la passió del pensament.

Posat això, el nostre temps em sembla també marcat, filosòficament:

a) Pel rebuig (quasi repressió freudiana), entre ingenu i dogmàtic, de la metafísica, és a dir, de l'inesquívoc autoqüestionament cosmovisional. Seria alarmant que la nostra època no tingués almenys l'esma de Monsieur Jourdain d'admirar-se que està fent prosa sense saber-ho. Llevat que es parteixi d'un concepte massa restringit de *metafísica* (que seria explicable entre nosaltres per la inflació neotomista de

l'època de la dictadura, però no pas a Europa): quan parlo críticament d'aquest re-
buig (d'aquesta repressió), entenc per *metafísica* el discurs filosòfic sobre el metem-
píric, és a dir, sobre allò que ultrapassa l'experiència, o, dit d'una altra manera, sobre
el transcendental i/o el transcendent.

b) Pel malentès referent a un problema gairebé tabú: el dels pressupòsits filosò-
fics. Abans invocava Husserl. Ara el podria tornar a esmentar, però *a contrario*, per-
què també ell va caure en la il·lusió de la filosofia sense pressupòsits. Els pressupòsits
no explicitats (potser no totalment explicitables) fan que els grans desacords entre
filòsofs, com deia l'historiador Henri Gouhier, siguin desacords prefilosòfics (creen-
ces prèvies incontrolades). I llavors ja no estem en el terreny de la raonabilitat (que és
el propi de la filosofia), sinó en el de la irracionalitat i/o simplement en el del poder.
És veritat que els desacords prefilosòfics no tenen el mateix pes en totes les branques:
en tenen menys, òbviament, en filosofia de la ciència o en estètica que en ètica, en fi-
losofia de la religió o en metafísica. Però finalment hi ha sempre, en una mesura o en
una altra, vasos comunicants entre les diverses branques de la filosofia. A tot això,
s'hi afegeix encara l'escassa consciència de les característiques específiques de l'argu-
mentació filosòfica: penso que és una assignatura pendent el que, a falta d'una deno-
minació millor, podríem anomenar *epistemologia de la filosofia*.

Més relacionada amb aquests dos signes del nostre temps del que pot semblar
a primera vista és la qüestió també boirosa del progrés en filosofia. N'hi ha, de pro-
grés, en filosofia? No ens podem pas detenir ara en un tema tan complex; però dei-
xeu-me fer almenys una pinzellada. En la mesura que n'hi hagi (i deu ser diferent
segons les branques), es deu assemblar més al progrés en art que no pas en ciència.
Potser podríem dir que hi ha progrés en els instruments, més que no pas en la cosa
mateixa, com diu de l'art el poeta Pere Quart en un conegut quartet de *Poesia em-
pírica* («Preteneu crear un art del vostre temps, / però l'art no progressa, només
muda. / El que progressa són els instruments / utilitaris, pseudo i subcultura»). Hi
ha progrés en la clarificació intel·lectual, en la maduració de les qüestions, en el
descobriment de nous continents o en algunes seqüències dintre de la mateixa es-
cola. Però en les grans qüestions, sabem més a què atènyer-nos ara que en temps
d'Heràclit, de Demòcrit o de Plató (per posar tres exemples corresponents a les tres
cosmovisions bàsiques, presents ja a Grècia)? Quin sentit pot tenir, doncs, una ex-
pressió com ara «fer avançar la filosofia»? No som més aviat cada un de nosaltres
els qui hem d'avançar, repensant en el nostre horitzó cultural allò que altres abans
han pensat en el seu?

La grisor de la nostra època, l'apagada passió del pensament, la repressió de la
metafísica, el malentès sobre els pressupòsits filosòfics i la confusió sobre el progrés
en filosofia són, sens dubte, exponents d'un cert malestar actual de la cultura filosò-
fica.

En un altre ordre de qüestions, la globalització planteja el problema de la biodi-
versitat cultural. Pel que fa a la filosofia, la diversitat de les seves denominacions d'o-
rigen, marcades sobretot per la llengua emprada.

Ja ho sabem que la filosofia és per naturalesa universal. Però als països filosòficament potents té una coloració que li ve del geni del lloc, en particular de la llengua. Així, parlem amb tota naturalitat de filosofia alemanya, francesa o anglesa, no solament per referir-nos a la filosofia feta en aquests països, sinó també per remarcar-ne algunes de les seves característiques. Els romàntics alemanys, de Herder a Humboldt, deien que cada llengua vehicula una manera de veure el món. Però no cal ser ni romàntic ni alemany per adonar-se que almenys l'acoloreix. D'altra banda, molts filòsofs han subratllat que només en la llengua pròpia ens trobem com a casa i pensem autènticament. Perquè, com deia Hegel, només som veritablement amos dels pensaments expressats en la nostra llengua i, per tant, només en aquesta tenim un pensament autènticament personal. Ho diu a propòsit de la traducció de la Bíblia a l'alemany feta per Luter, que considera la més gran revolució que aquest podia fer al seu país. Teòricament és poc menys que *doctrina communis* la rellevància del llenguatge (vull dir de la llengua) per al pensament. Pensem amb paraules: el llenguatge (la llengua) possibilita, expressa i limita el pensament. I, quan dic la llengua, vull dir sobretot la llengua pròpia, aquella que és el medi en el qual «vivim, ens movem i som» (com diu el poeta en un altre context); les altres, en canvi, són mers instruments d'una comunicació més o menys impersonal. El científic i filòsof francès Henri Poincaré va escriure que «un anglès, un francès, un alemany i un italià no poden pensar exactament igual, almenys sobre temes que impliquen una certa profunditat de sentiment, perquè no tenen els mateixos recursos verbals.» Sembla que els catalans siguem els únics que no ens ho acabem de creure. Alguna cosa ens deu passar als catalans (inclosos els filòsofs). La filosofia té, doncs, el repte de preservar en cada cas la seva denominació d'origen (quant al cas català, vegeu *infra*).

Fins ara hem parlat de la filosofia en ella mateixa. Ara ens cal considerar el seu paper en el conjunt de la cultura. Hem de recordar, una vegada més, el mot de Husserl: «la filosofia és la forma espiritual de la cultura europea» (europea, en sentit ampli, és a dir, occidental). Per a això ens cal considerar la cultura en la seva globalitat (la cultura en general o l'anomenada amb un cert menyspreu condescendent *cultura general*) i ha de ser possible que la filosofia no en quedi despenjada.

Com entendre que la filosofia ha estat, i hauria de continuar essent, la forma espiritual de la cultura? Perquè n'és la dimensió crítica, analítica i fins i tot sintètica. Així ha estat en l'antiguitat, a l'edat mitjana (encara que en bona part en funció de la teologia), en el Renaixement, al segle XVII (*saeculum mirabile* de la filosofia), en la Il·lustració, en el Romanticisme, a l'època del positivisme, en el període d'entreguerres i en la immediata postguerra potser fins als anys seixanta del segle passat. És fàcil entendre que n'ha estat la dimensió analítica i crítica (és a dir, que n'ha estat el moment il·lustrat). Però, la dimensió sintètica? La cultura d'una època, en sentit global, funciona com un conjunt d'esquemes interpretatius que possibiliten la comunicació en una àrea geocultural. Hi ha en cada època com una filosofia implícita, que ha estat qualificada diversament pels diferents teòrics: Ortega, per exemple, parlava de *creencias*; Foucault, d'*episteme*; Kuhn, de *paradigma*, etc. Es tracta sempre d'una

certa *intraestructura* (no *infraestructura*) cultural, d'una *forma* de la cultura. Així, filosofia i cultura es corresponen en certa manera com la forma i el contingut. Traslladant el famós *motto* kantianà, podríem dir que la cultura sense la filosofia és cega, i que la filosofia sense la cultura és buida. I, recordant ara el que dèiem abans sobre els pressupòsits filosòfics, podríem parlar de l'autonomia metodològica (formal) de la filosofia i de la seva ineliminable heteronomia (material) de continguts.

En tot cas, l'excessiva sectorialització de la filosofia com a simple especialitat desvinculada del conjunt de la cultura és perjudicial per a la cultura i per a la filosofia, entre les quals hi ha una certa circularitat. La filosofia necessita la cultura per no moure's en el buit. I la cultura necessita la filosofia, perquè aquesta n'és la consciència i l'ànima: per això, conèixer a fons la cultura d'una època és conèixer la seva filosofia. A part que tots som, sovint sense saber-ho, més o menys platònics, estoics, epicuris, cartesians, etc. (és a dir, respirem una cultura impregnada històricament de filosofia). I sempre val més saber-ho. En aquest sentit, m'agrada de dir que la història de la filosofia és una història de família. I les històries de família s'han de conèixer. Sembla que darrerament una filosofia massa sectorialitzada hagi deixat de ser la forma espiritual de la cultura i, per tant, hagi deixat de fer en el si de la cultura la funció que sempre havia fet.

I a la síndrome de la sectorialització de la filosofia respecte de la cultura, s'hi afegeix encara la síndrome de la seva especialització interna, amb conseqüències tan inquietants com ara la pèrdua progressiva d'un llenguatge comú i d'uns referents comuns, amb la pèrdua consegüent de comunicació: el nivell d'incomunicació entre filòsofs de diverses branques o de diverses tendències (i encara més quan se sumen les diferències de branques i de tendències) pot arribar a ser dramàtic.

Tenim, doncs, en la sectorialització de la filosofia respecte de la cultura i en la seva especialització interna uns altres exponents del malestar actual de la cultura filosòfica. (I, per acabar aquesta sumària inspecció, caldria encara recordar, ni que sigui entre parèntesis, que una certa crisi de la filosofia s'entén millor dintre de la crisi general de les humanitats. Però aquest ja hauria de ser tema per a una altra ocasió.)

Si parlem de reptes de la filosofia en un món globalitzat, cal que ens referim també a la relació de la filosofia *occidental* (la filosofia per antonomàsia, he dit, o almenys l'*analogatum princeps* de la filosofia) amb les filosofies *orientals*. Ho faig des del punt de vista occidental, perquè no ho sabria fer de cap altra manera i perquè no crec que sigui possible adoptar el punt de vista de Sírius. Deixo de banda la qüestió del relativisme cultural, que portat a l'extrem seria una forma d'escepticisme i impediria d'entrada tota discussió, i em limito a fer quatre consideracions de manera quasi telegràfica:

a) És desitjable el coneixement mutu. És difícil, perquè es tracta d'universos geoculturals diferents i caldria, entre altres coses, un coneixement profund de les llengües clàssiques d'Orient i d'Occident (d'aquí que hi hagi en aquest camp tant diletantisme). Però no és impossible: l'Occident i l'Índia tenen a la base el fons comú indoeuropeu; l'islam (més aviat emparentat amb Israel i amb Grècia, al-

menys en la seva època d'esplendor cultural, com ja he recordat) ha aconseguit de penetrar en l'Àsia profunda; els japonesos s'han incorporat a l'estudi de la filosofia occidental...

b) És important que els dos mons (ho dic així en una extrema simplificació) es deixin fecundar mútuament, practiquin una receptivitat metòdica i estiguin disposats cadascun a aprendre de l'altre. Hi ha alguns precedents d'aquesta actitud, per exemple en l'antiguitat i en el segle XIX.

c) El diàleg interfilosòfic entre l'Occident i l'Orient podria aprendre del diàleg interreligiós, molt més avançat: dels seus encerts i dels seus desencerts. Els complexos d'alguns filòsofs occidentals extremament autocrítics s'assemblen molt als complexos d'alguns cristians que podríem qualificar de flagel·lants.

d) Algunes universitats (d'Occident i potser també d'Orient) es podrien especialitzar en el diàleg interfilosòfic, amb la creació d'algun centre *ad hoc*. Potser escauria que n'hi hagués un als Països Catalans.

2. EL PANORAMA CATALÀ EN EL CONTEXT INTERNACIONAL

Parlaré de *filosofia catalana* per raons d'economia de llenguatge, sense oblidar l'àmbit territorial dels Països Catalans i tenint en compte les precaucions ja expressades en parlar de les filosofies nacionals.

El diagnòstic sobre la filosofia catalana ja el vaig assajar de fer fa uns quants anys, oralment a la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans, i per escrit en el llibre *Les idees i els dies. Un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans*. L'he repassat i, en l'essencial, no em sembla que l'hagi de modificar gaire. Per tant, en reprenc les idees principals.

Tenim una tradició filosòfica molt prima i discontinua, i els nostres filòsofs han tingut, en general, poca ambició intel·lectual (fet que a vegades es presenta, no sense un punt de mistificació, com a humilitat intel·lectual).

No hem tingut a l'època moderna cap Spinoza ni cap Kierkegaard, per esmentar dos noms que pertanyen a cultures, l'holandesa i la danesa, de dimensions semblants a la nostra. És que som un poble negat per a la filosofia? Sembla que l'edat mitjana (de Ramon Llull a Lluís Vives) desmenteix aquesta hipòtesi. Jo m'inclinaria per una altra explicació: no hem tingut època moderna, intel·lectualment parlant, perquè tampoc no n'ha tingut Espanya, que ha estat el nostre marc polític. Dit altrament, no hem tingut estat propi, que és el que ens hauria possibilitat una dinàmica intel·lectual pròpia, en continuïtat amb la medieval i més propera a Europa.

Però actualment, i després de moltes vicissituds, podem parlar d'una relativa normalització de la nostra filosofia en el pla institucional. Després d'un segle XIX modestament prometedor (Balmes és una figura perceptible internacionalment i Llorens i Barba va fer una important tasca docent), trobem a l'època noucentista i fins a la Guerra Civil una recuperació de la tradició filosòfica catalana (prima, ja ho hem dit), amb divisió d'opinions pel que fa al segle XIX, però amb obertura als corrents eu-

ropeus i amb una bona integració en el paisatge cultural català (amb un ús significatiu de la nostra llengua).

Després de la ruptura brutal de la Guerra Civil i de la dictadura franquista (que comportà un procés remedievalitzador), cap al 1965 es produeix l'ensulsiada del tomisme més o menys oficial i comença la recepció de corrents filosòfics contemporanis: l'existencialisme, Hegel, el marxisme, el neopositivisme i l'estructuralisme (per aquest ordre), per bé que de forma apressada i acrítica, sense el coixí de la filosofia moderna (teníem, doncs, en certa manera contemporaneïtat sense modernitat) i sense referència a la situació de preguerra, malgrat la presència d'alguns supervivents a la universitat. I tot això, és clar, per la mediació del castellà.

Des de la darrerria dels anys seixanta, i sobretot des de la transició democràtica, es consolida entre nosaltres el pluralisme filosòfic (amb un notable bandejament de la metafísica a causa del fantasma del tomisme dels anys quaranta i cinquanta); es recupera la filosofia moderna i, en general, la de totes les èpoques; es cultiven amb competència, i amb contactes internacionals, amb estàndards comparables als europeus, totes les branques de la filosofia, i es recupera l'interès pel coneixement de la tradició catalana. I tot això es fa parcialment en català.

També s'intensifica progressivament la institucionalització: noves universitats amb currículum de filosofia; noves institucions (societats de filosofia, Col·legi de Filosofia, Càtedra Ferrater Móra de Girona, etc.); noves revistes, algunes íntegrament en català (*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, *Comprendre*); el treball que suposa la *Gran Enciclopèdia Catalana*; noves col·leccions de clàssics de la filosofia en català («Textos Filosòfics», «Clàssics del Pensament Modern»); noves col·leccions (efímeres, val a dir-ho) de llibres de filosofia en català, etc. La institucionalització, doncs, sembla raonablement aconseguida.

(És ja només un record històric el problema plantejat a la darrerria dels anys seixanta per Manuel Sacristán sobre el lloc de la filosofia en els estudis superiors. Tenia raó segurament en defensar que la filosofia s'ha d'estudiar després d'una altra «especialitat» (jo diria després o al mateix temps), per tal de tenir un terreny ferm on posar els peus. Però és difícil seguir-lo en la seva proposta de supressió de la llicenciatura de filosofia, perquè cal aprendre l'ofici; si no, hi ha el perill de redescobrir la sopa d'all o de dir ingenuïtats per manca d'un rigor intel·lectual que també s'ha d'aprendre (la filosofia suposa *ofici*). Una filosofia massa «per lliure» (com ara la feta espontàniament per científics) corre el perill de ser de mala qualitat o de quedar reduïda a la mera literatura d'idees.)

La institucionalització no comporta pas, però, cap florida espectacular. Hauria de repetir aquí el que he dit dels indicis de malestar detectats a escala internacional. En particular, allò de la grisor. La nostra situació filosòfica sembla empesa per una laboriositat guiada per la necessitat de fer currículum, amb tot el que això suposa d'afany quantitatiu sense prou garantia qualitativa. I, tot i l'existència d'individualitats que són en la ment de tots, crida l'atenció la dispersió del treball i l'escassetat de línies de recerca i de personalitats aglutinadores. D'altra banda, també

aquí cal subratllar el que he dit més amunt sobre els aspectes negatius d'una excessiva especialització: la comunicació és encara més dramàtica en una comunitat petita com la nostra, on té efectes inquietants el dèficit de formació filosòfica general (que no veig que es pugui remeiar si no és amb una bona formació en història de la filosofia).

Però amb això al·ludeixo a un problema que em sembla greu en l'ensenyament de la filosofia. No cometré pas la impertinència d'assenyalar els objectius que s'han de proposar les facultats o els departaments de filosofia. Però sí que voldria recalcar la importància que té per a la formació filosòfica la història de la filosofia, no com a simple erudició, sinó com a disciplina filosòfica bàsica. Si és veritat que tots els grans filòsofs ho han pensat gairebé tot, i si *pensar* és fonamentalment *repensar*, cal posar-se a l'escola dels grans filòsofs i assumir l'heretatge de tota la tradició filosòfica, presa com un tot orgànic, amb un canó contrastat, que inclogui els *essentials*. I això no s'improvisa, ni se supleix amb les noves tecnologies, que són, com deien les àvies dels diners, «bons mossos, però mals amos.» Em permetreu de dir que els filòsofs són de l'espècie dels rumiadors? La formació filosòfica és lenta: cal picar pedra, informar-se, reflexionar en soledat i en diàleg amb companys de professió o d'aprenentatge, amb bons professors, si pot ser amb algun *mestre*, i sobretot amb els grans filòsofs del passat.

També aquí cal que em refereixi a la funció de la filosofia en la nostra cultura. Recordo el que he dit més amunt sobre els perjudicis de la sectorialització. Al segle XIX, a l'època de la Renaixença, la filosofia catalana era molt magra, però mantenia l'orgull i la consciència del seu paper en el conjunt de la cultura. Entre els deixebles de Martí d'Eixalà, hi havia no solament el filòsof Xavier Llorens i Barba, sinó també el filòleg Manuel Milà i Fontanals o el jurista Manuel Duran i Bas. Això avui és impensable. Llorens tenia del paper de la filosofia en la cultura una idea no gaire allunyada de la que tindrà Husserl. I encara un dels meus mestres, Joaquim Carreras i Artau († 1968), entenia la filosofia com la clau de volta de la cultura. Ara això ens pot semblar música celestial. Perquè, com ja he dit, també a Europa ha deixat de ser «la forma espiritual de la cultura.» Però potser encara més a casa nostra, on és el parent pobre d'altres branques molt més puixants, com ara la literatura, l'art, la filologia, la història o fins i tot la ciència. Ara bé, una cultura que encara no ha estat capaç de dotar-se, per la seva dinàmica interna, d'una filosofia esquerdada és una cultura incompleta, truncada, immadura. O és un mal model de cultura. Vull dir que tot passa com si la nostra Renaixença no estigués encara acabada.

La filosofia s'ha de guanyar el dret de ciutadania en la cultura catalana amb la consolidació progressiva d'una tradició filosòfica catalana. El repte és crear tradició, assegurar continuïtat i, amb vista a això, multiplicar complicitats. No és una vergonya, per exemple, que només en una sola universitat dels Països Catalans s'expliqui la història de la filosofia catalana?

Als Països Catalans, reptes de la filosofia *en un món globalitzat*? El principal, sens dubte, és adquirir perfil propi en el context europeu (començant per crear una dinàmica

mica pròpia dins del nostre àmbit territorial). Tenim, però, una gran anomalia per superar, i amb això acabaré: ens cal vèncer el colonialisme lingüístic, fent una aposta decidida per la nostra llengua i superant la diglòssia d'uns filòsofs sovint catalanoparlants però castellanoescriptors. Com explicava en un altre lloc, l'obstacle és triple:

a) Juridicopolític: el sistema de *cuerpos* estatals, que fa que el català sembli inútil i fins perjudicial per a la promoció professional, perquè *catalanum est, non legitur* (com tradicionalment es deia *graecum est, non legitur*).

b) Ideològic: el pseudouniversalisme artificios i postís (en realitat, una forma de provincianisme), que ignora en la pràctica que l'universal només es realitza en el singular (com deia, més bé que ningú, Joan Maragall, «fixem-nos que Ibsen i la seva gent són ben noruecs, i que, justament per ésser-ho amb tanta força, són tan europeus, tan humans»).

c) Tècnic: el baix nivell de competència (i, per tant, de comoditat) lingüística en la llengua pròpia, que fa que la inèrcia jugui en contra del català.

Val la pena recordar, però, que la qualitat pot superar les barreres de llengües d'abast reduït com la nostra. Per posar un exemple, l'*Arxiu de Textos Catalans Antics*, un anuari en bona part filosòfic (desconegut per molts membres del nostre gremi!), no solament ha entrat en els circuits internacionals dels medievalistes, sinó que és l'única publicació periòdica de l'Estat espanyol que forma part d'un grup de quaranta de tot el món que són buidades sistemàticament en la prestigiosa *Bibliographie Annuelle du Moyen Âge Tardif* del Centre National de la Recherche Scientifique francès.

El paper decisiu el poden fer i l'han de fer les universitats. Per això acabo citant, una vegada més, un text de *La tradició catalana* de Torras i Bages, que recordava el metge i biòleg August Pi i Sunyer en una de les cèlebres conferències sobre la Universitat de Barcelona a l'Ateneu Barcelonès el 1935, que havia estat el lema del Primer Congrés Universitari Català i que encara, potser més que mai, hauria d'encapçalar el nostre programa: «Convé en gran manera encaminar totes les forces a un objectiu, a la conquesta de la Universitat; el dia que la Universitat sia de debò catalana començarà la renaixença de Catalunya.»